

hienoja uusia tulkintalinjoja Viron lähihistorian ydinkysymyksistä ja tuo kiinnostavia lisäjä kansainväliseen tutkimuskeskusteluun

post-kommunistisesta muutoksesta.

Ilkka Liikanen

Yksi vai kaksi Viroa?

Raimo Vetik (toim.): *Kaks Eestit. Artiklite, ettekannete ja analüüside kogumik. Tallinna Pedagoogikaülikool. Rahvusvaheliste ja sotsiaaluuringute instituut. Tallinn: TPÜ Kirjastus, 2002.*

Kaks Eestit on kokoelma vironkielisiä artikkeleita, esitelmiä ja sosiaalitieteellisiä analyyseja.¹ Kirjan synnyn taustalla on *Postimees*-lehden mielipideosastolla 23.4.2001 julkaistu kirjelmä, jossa Viron sosiaalitieteilijät halusivat tuoda esille huolensa eräistä Viron yhteiskunnan arveluttavista kehityspiirteistä.² Kirjelmän allekirjoitti 26 tunnettua Virossa vaikuttavaa sosiaalitieteilijää, jotka muodostivat näin eräänlaisen yhteiskunnallisen protestiryhmän. Allekirjoittajina olivat muun muassa Juhan Kivirähk, Mikko Lagerspetz, Marje Pavelson, Iris Pettai, Tiina Raitviir, Rein Ruutsoo, Raivo Vetik ja Rein Võormann.

Johdantoluvun ja alkuperäisen julkilausuman lisäksi *Kaks Eestit* -teos koostuu kolmesta osiosta. Ensimmäiseen osioon on koottu 14 artikkelia eri sanomalehdistä (*Eesti Päevaleht*, *Sirp*, *Postimees*) sekä Delfi-nettiportaalista. Kaikki artikkelit ovat syntyneet julkilausuman kommentteiksi. Toisessa osiossa on yhdeksän esitelmää, jotka pidettiin Viron kehitystä käsitelleessä konferenssissa keväällä 2002, ja kolmanteen osioon on koottu nimenomaan kirjaa varten tilattuja yhteiskuntatieteellisiä analyyseja. Nämä analyysit toimivat erään-

laisena tutkijoiden vastauksena poliitikkojen kritiikkiin, joka koski tieteentekijöiden kirjoittaman julkilausuman pinnallisuutta.

Kirjelmässään sosiaalitieteilijät nostavat esille kolme yhteiskunnallisesti merkittävää ja toisiinsa kytkeytyvää asiaa: valtiollisen vieraantumisen kansasta, liiallisen sosiaalisen eriarvoistumisen sekä tarpeen käyttää poliittisessa päätöksenteossa hyväksi tieteellisiä tutkimustuloksia ja perustaa valtion rahoittamia tutkimusohjelmia. Kirjelmässä korostetaan seuraavaa: "Viron yhteiskunta on joutunut poliittiseen, sosiaaliseen ja eettiseen kriisiin. Vallanpitäjät ovat vieraantuneet kansasta jopa siinä määrin, että on puhuttava kahdesta eri Virossa. Kaksi kolmannesta Viron lapsista kasvaa köyhydessä, ihmisiltä puuttuu perusturvallisuus ja useat nuoret haluavat muuttaa muualle. Poliitiikan itsekkeisyys ja epäeettisyys on muuttunut osaksi arkipäivää (...) vastuu on muuttunut hämäräksi käsitteeksi. Valtiolla olennaisten taloudellisten ja strategisten päätösten tekeminen tapahtuu siten, ettei päätösten mahdollisia sosiaalisia seurauksia analysoida. (...) Valtion johtajien elitistinen ja minäkeskeinen käytös ovat synnyttäneet tilanteen, jossa kansa ei pysty vakavasti suhtautumaan omaan valtioonsa."

Tutkijat ja poliitikot tukkanuottasilla

Kaikki *Kaks Eestit* -teoksessa julkaistut tekstit voidaan jakaa kar-

keasti kahteen ryhmään: ensinnäkin sosiaalitieteilijöiden kannanottoihin ja analyyseihin, ja toiseksi julkilausuman ilmestymisen aikaisen Viron hallituksen jäsenten kirjoittamiin lehtiartikkeleihin ja esitelmiin. Vaikka kyseiset hallituksen jäsenet edustivat eri puolueita, heidän viestinsä on käytännössä yhtenevä: ihmiset kiu-kuttelevat turhasta. Poliitikkojen näkemyksen mukaan hallituksen toiminta on koko ajan ollut ripeää ja määrätietoista, mutta hallituksen työnteon esteenä ovat niin kansalaiset kuin sosiaalitieteilijätkin, jotka vaativat liikaa ja liian nopeasti. Esimerkiksi silloinen pääministeri Mart Laar syyttää tutkijoita ongelmien keinotekoisesta esille nostamisesta ja nimitää esitelmässään sosiaalitieteilijöiden puhetta kahdesta Virossa vihamielisyyden lietsomiseksi. Samoin valtiovarainministeri (nykyinen pääministeri) Siim Kallas suitsuttaa hallituksen työpanosta. Hän päätyy jakamaan Viron kansalaiset kahteen ryhmään: ensimmäiseen kuuluvat ne, jotka ovat "erinomaisesti sopeutuneet nykyaikaiseen maailmaan" – toisin sanoen käyttävät tietoliikenneyhteyksiä, ovat opetelleet englantia ja muita vieraita kieliä, tuntevat markkinatalouden sääntöjä ja osaavat käyttää niitä menestyksekkäästi hyväkseen. Toiseen ryhmään kuuluviksi hän laskee sellaiset, jotka "eivät tahdo selvittää itselleen edes yksinkertaisia markkinatalouden perustuuksia", vaan suhtautuvat uuteen maailmaan pelokkaasti, vihasesti tai kieltäen.

Sosiaalitieteilijät korostivat alkuperäisessä julkilausumassaan, ettei heillä ole poliittisia tarkoituksia eikä tekstiä ole tarkoitettu opposition tueksi. Kirjelmällä ei siis pyritty syyllistämään hallitusta eikä ketään yksittäistä vallanpitäjää, vaan kritisoimaan poliittisen päätöksenteon perusteita ja poliittista järjes-

telmää kokonaisuudessaan. Suorien poliittisten motiivien kieltämisellä he halusivat jo etukäteen katkaista terän kritiikiltä, joka oli odotettavissa koskien julkilausuman sisältöä poliittisen valtataistelun tai vähintäänkin taisteluun lietsomisen välineenä. Ristiriita, jota sosiaalitieteilijät eivät ehkä täysin pystyneet ennakoimaan, syntyi siitä, että vaikka tutkijat eivät ajatelleet osallistuvansa päivänpolitiikkaan, heidän kirjelmänsä oli kuitenkin selkeästi poliitiikan tekemisen väline, ja he tosiasiaa osallistuivat yhteiskuntapoliittiseen keskusteluun.

Kaks Eestit -teoksesta on hyvin yksityiskohtaisesti luettavissa julkilausuman herättämä avoin keskustelu. Näkyvästi nousee esille syytösröppy, jonka tutkijat saivat niskaansa “virolaisen yhteiskunnan hajottamisesta”. Kärkästä kritiikkiä antoivat nimenomaan poliitikot, ja koska sosiaalitieteilijöitä ei voitu syyttää varsinaisesta oppositiopoliittikoinnista, epäilyksiä herätettiin tutkijoiden pätevydestä ja tutkimusten tieteellisyydestä. Esimerkiksi kirjailija Enn Soosaar kirjoittaa, että “poliitikkojen on vaikea ottaa tosissaan tieteilijöitä, joiden analyysien lähtökohdat ja luotettavuus ovat kyseenalaisia”. Toisaalta sosiaalitieteilijäkään eivät ole kirjan teksteissä välttyneet ylilyönneiltä: esimerkiksi psykologi Voldemar Kolga vertaa virolaisia poliitikkoja lapsiin, jotka luulevat tietävänsä kaikesta kaikesta ja jotka eivät myöskään osaa erottaa omia tavaroitaan vieraista. Kolgan mukaan poliittisesta itsekeskeisyydestä irti pääseminen ei ole helppoa; siitä voidaan kuitenkin pyrkiä eroon tarkastelemalla asioita muistakin kuin omista lähtökohdista käsin.

Syytteet sosiaalitieteilijöiden tekstin pinnallisuudesta halutaan kumota analyyseissa. Erityisesti Ene-Margit Tiit esittää poliitik-

kojen kaipaamia konkreettisia ratkaisuja köyhyyden ja yhteiskunnan jatkuvan jakautumisen pysäyttämiseksi. Näitä olisivat muun muassa ammatillisen koulutuksen uudelleenjärjestäminen, paikallisen yrittäjyyden tukeminen sekä erityishuomion kiinnittäminen lasten ja “potentiaalisten äitien” terveyteen³.

Arvokeskustelua kaivataan

Dialogia ei siis varsinaisesti synny: Viron sosiaalitieteilijät ja poliitikot ovat kaukana yhteisestä kielestä ja keskustelusta. Sen sijaan, että paneuduttaisiin Viron todellisiin yhteiskunnallisiin ongelmiin, päädytään lähinnä syytelemään toisia epäpätevyydestä, vallanhimosta tai oman edun tavoittelusta. Tosin on sanottava, ettei kirjasta välittyvä kuva Viron poliitikoista muodostu kovin vakuuttavaksi. Esimerkiksi kuvatessaan kansalaisten luottamusta hallitukseen Mart Laar viittaa eurobarometrin tulokseen hyvin epätarkasti, ja hänen käyttämänsä prosenttiluku poikkeaa olennaisesti tutkija Ellu Saaren esittämästä luvusta. Teoksesta havaitsee selvästi, kuinka eri lähtökohdista käsin tutkijat ja poliitikot tarkastelevat yhteiskuntaa. Poliitikot viittaavat Viron menestyksestä ja kansakunnan tilaa koskevissa puheissaan pääasiassa numeroihin: eurobarometriin, Human Development Index:iin ja muihin kansainvälisesti käytössä oleviin lukuihin. Sosiaalitieteilijät puolestaan korostavat inhimillistä puolta; köyhä ihminen, jonka on laskettava tarkoin jokainen suupalansa, ei jaksa innostua Kansainvälisen valuuttarahaston kehuista tai Euroopan unioniin liittymisen eduista.

Koska *Kaks Eestit* -kirjan toimittanut tutkija Raivo Vetik ei varsinaisesti ole kommentoinut yksittäisiä tekstejä ja kannottoja eikä teos myöskään sisällä koko-

avaa kriittistä yhteenvedoa, lukijalta vaaditaan runsaasti taustatietoja sekä omaa kriittisyyttä suhteessa erilaisiin näkemyksiin ja kirjoituksiin. Vetik on pyrkinyt omassa osuudessaan säilyttämään objektiivisuutta; tuomaan tasapainon vuoksi esille myös Viron hyviä puolia sekä sen, ettei yhteiskunnan jakautuminen ole pelkästään Viron ongelma: markkinataloudessa ja demokraattisessa yhteiskunnassa jakautumista tapahtuu väistämättä. Tästä tosiseikasta huolimatta olisi tärkeää löytää yhteinen ymmärrys siitä, miten Viroa jatkossa kehitetään. Kyse on siis arvokeskustelusta, jonka tarve on ilmeinen, vaikka teoksen perusteella vaikuttaisi siltä, etteivät poliitikot ole toistaiseksi suhtautuneet sosiaalitieteilijöiden esiin nostamiin ongelmiin kovin vakavasti.

Kirja on avartava tekstikokelma Viron murroksesta ja siirtymäprosessista kiinnostuneille lukijoille. Useimmiten Virossa välitetään kuvaa vaurastuneena, demokratisoituneena ja EU-kelpoisena valtiona. Kirja tuo esille myös toisen puolen – ainakin sellaisena kuin sosiaalitieteilijät Viron yhteiskunnan tällä hetkellä hahmottavat. Toisaalta julkilausuman nostattaman keskustelun myötä metafora ‘kahdesta Virossa’ otettiin ahkeraan käyttöön, mikä osoitti asian olevan ajankohtainen ja koskettavan monia kansalaisia. Missään tapauksessa Virossa ulospäin välittyvä vaikutelma ei siis yksinään anna riittävästi kuvaa sen todellisesta tilanteesta. Julkilausumassa todetaan suoraan, että niin kauan kun voimavarat käytetään kiitokuvan ylläpitämiseen, ei Virossa voida ratkaista keskeisiä yhteiskunnallisia ongelmia.

1 Metafora ‘kahdesta Virossa’ on peräisin Englannin pääministeri Benjamin Disraelin

lin 1800-luvulla käyttämistä käsitteestä 'kaksi kansakuntaa' (*two nations*), jolla hän halusi korostaa teollisen kapitalismin mukana tuomia sosiaalisia ongelmia.

- 2 Alkuperäinen kirjelmä "Sotisaalteaadlaste avalik pöördumine" on kokonaisuudessaan luettavissa *Kaks Ees-tit* –teoksen alkusivuilla sekä *Postimees*-lehden verk-

koarkistossa osoitteessa <http://www.postimees.ee/prindi.html?id=17816>.

- 3 Epäselväksi jää, tarkoittaako tutkija "potentiaalisilla äideillä" kaikkia Viron synnyttysikäisiä naisia vai jotakin tarkemmin määriteltyä ryhmää.

Liia Kapanen ja Anna Kokko

Viron itsenäisyys ja integraatio

David J. Smith: *Estonia: Independence and European Integration*. London, Routledge, 2001. 196 s.

David J. Smith tarjoaa kirjassaan *Estonia: Independence and European Integration* monitahoisien kuvien Viron poliittisesta historiasta ensimmäisestä kansallisesta heräämisestä (1860-1917) EU-jäsenyyden kynnykselle vuoteen 1999. Kirja painottuu 1990-lukuun ja neuvostovaltan rapautumisesta alkaneen uuden kansallisen heräämisen kuvaamiseen, mutta se kuvataan jatkumona ensimmäisestä kansallisesta heräämisestä, itsenäisyydestä ja neuvostomiehityksen kokemuksesta. Vaikka painopiste on lähihistoriassa, tekijä itse korostaa erityisesti maailmansotien välisen ajan itsenäisyyden merkitystä virolaisen kansallisen identiteetin säilymiselle neuvostoaikana samoin kuin identiteettien rakentumisessa palautetun itsenäisyyden oloissa 1990-luvulla. Kirjassa ei kuitenkaan juuri käydä keskustelua historiatalukintojen poliittisuudesta.

Smith tarkastelee Viroa kahden läpikäyvän teeman – itsenäisyyden ja länsi-integraation – kautta. Nämä valaisevat niin 1990-lukua, sotien välisen ajan tapahtumakulkuja kuin myös itsenäisyyden tavoittelua ja itsenäis-

suysajatuksen ylläpitämistä neuvostoaikana. Kirjan nimikkoteemojen lisäksi Smith käsittelee niihin kiinteästi liittyvää aihetta: valtion suhdetta neuvostoaikana maahan muuttaneisiin venäjänkielisiin. Koska länsimaissa tämän vähemmistön asemaan on kiinnitetty paljon huomiota ja sen turvaamiseksi kansainväliset järjestöt ovat edellyttäneet Virolta erilaisia toimenpiteitä, siitä on tullut keskeinen teema 1990-luvun itsenäisyyden sekä kansallisvaltion jälleenympäristämisen ja länsi-integraation välisessä jännitteessä. Smith osoittaa, miten kansainvälisten toimijoiden rajoitteiden hyväksyminen suhtautumisessa venäläisvähemmistöön tuli sisäpoliittiseksi kiistakysymykseksi, jossa toisaalla oli halua "kansallistaa" valtio ja yhtäällä halu päästä euroatlanttisiin järjestöihin kuten EU:hun ja Natoon – mikä taas on edellyttänyt joitakin muutoksia vähemmistöpolitiikassa. Smith kuvaa yleisemminkin virolaisen politiikan kentän sisäisiä ristipaineita tarkasti. Tämä on hyvä, koska usein länsimaissa tutkimuksessa puhutaan vain ikään kuin yhdestä linjasta, erityisesti suhteessa venäjänkieliseen vähemmistöön.

Kirjassa on viisi päälukua, joista ensimmäinen käsittelee aikaa 1800-luvun kansallisesta heräämisestä neuvostojoukkojen tuloon

vuonna 1940. Toisessa luvussa Smith kuvaa "pitkää toista maailmansotaa", eli Viron miehitysaikaa vuoden 1991 luudelleen itenäistymiseen asti. Smith kuvaillee neuvostoterroria, virolaista vastarintaa, venäläistämistä ja erityisesti uutta kansallistunteen ja -liikkeen nousua 1980-luvun puolivälin jälkeen. Kolmas ja laajin luku, "Old Wine in New Bottles: The Politics of Independence", tarkastelee 1990-lukua itsenäisyyden palauttamisesta alkaen. Ominaista tälle ajalle on ollut sisä- ja ulkopolitiikan yhteen kietoutuminen, mikä on liittynyt juuri länsi-integraation tavoitteen mukana tullessiin paineisiin hyväksyä rajoituksia sisäisissä asioissa (joista Smith siis keskittyy lähinnä vähemmistöön liittyviin). Smith kuvailee poliittisten instituutioiden muodostumista, eri hallitusten piirteitä ja haasteita sekä myös venäjänkielistä vähemmistöä koskevaa lainsäädäntöä ja siihen kohdistuneita kansainvälisiä paineita. Neljäs luku käsittelee lyhyesti talouden eri sektoreita: yksityistämistä, rahaudistusta ja makrotaloudellista vakauttamista, pankkijärjestelmän uudistusta, kaupan vapauttamista, suoria ulkomaisia investointeja, maataloutta ja inflaatiota. Lisäksi Smith tarkastelee talousuudistusten etnistä ulottuvuutta ja toteaa, ettei etnisten ja sosioekonomisten jakolinjojen päällekkäisyyttä ole syntynyt siinä määrin kuin joskus 1990-luvun alussa pelättiin, vaikkakin venäjänkielisen Koillis-Viron tilanne on selvästi huono.

Viimeinen luku keskittyy ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan, lähinnä Venäjän-suhteisiin ja EU- ja Nato -jäsenyysspyrkimyksiin. Smith muistuttaa, että 1990-luvun alkupuolen valtion rakentaminen tapahtui venäläisjoukkojen läsnäollessa ja ettei Viron suverenisuutta voitu pitää selviönä ennen joukkojen poistumista